

светлое и благополучное будущее. В будущем мы тоже будем достойными наследниками своих предков, будем возвышать их имена и продолжать их сокровенные дела. Ведь изучение духовного и культурного наследия наших предков является почётным долгом потомков. Продолжать благополучные дела предков, быть для них достойными наследниками почётный долг для каждого мусильманина. Великий путешественник Марко Поло был совершенно прав, когда говорил, что свет распространяется с Востока. Действительно, колыбелью многих великих ученых и мыслителей, удививших своим умом весь мир является Востоком; скольким учёным давал вдохновение тоже восток. Мы действительно гордимся своими предками. В настоящее время имена многих ученых вековечны, им установлены памятники. Установленные в нашей стране памятники наших предков будут приветствовать нас и желать «Счастливого пути». Мы всегда будем изучать наследие наших предков и станем достойными наследниками.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Podlasiy I. P. Pedagogika. V 2-x kn. – М.: VLADOS, 2003.
2. Lixachev B. T. Pedagogika. – М.: YUrayt, 2003.
3. Slastenin V.A., Isaev I. F., SHiyarov E. N. Obshchaya pedagogika. V 2-x kn. – М.: VLADOS, 2003.
4. www. Ziyonet.
5. <http://www//psychology.ru>.

*Оксана Алексеева
(Старобільськ, Україна)*

АДАПТАЦІЯ І ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Питання формування особистості в будь-які часи історії людства було нагальним завжди, а його актуальність у нестабільних кризових умовах сьогодення настільки очевидна, що не вимагає особливих доказів. Вивчення проблеми адаптації людини до змін соціокультурного середовища пояснюється якісними змінами форм життя (суперечливість, нестабільність соціальної ситуації, технічний прогрес, нагромадження інформації), розширенням та інтенсифікацією міжетнічних контактів (економічні й освітні міграції, взаємодії, опосередковані ЗМІ), що призвело до зіткнення різних культур, систем цінностей, часто суперечливих картин світу, які раніше не стикалися, що на сучасному етапі вимагає від індивіда необхідності усвідомлення їх на рівні індивідуальної свідомості, психологічної адаптації до іншої системи змістів і цінностей для успішного існування в ній. Ці фактори визначаються практично всіма дослідниками (Г. Андреева, А. Асмолов, В. Бочарова, А. Мудрик, Г. Солдатова) як чинники, що призводить до росту числа людей, не здатних реагувати на ці зміни, тобто не адаптованих насамперед психологічно, що спричиняється до невизначеності і нестабільності сучасного суспільства. Тому-то й розв'язання цих нагальних проблем вбачається у формуванні свідомого громадянина як основної передумови соціально-економічного, науково-технічного та духовного прогресу, сутність якого в тому, що кожне наступне покоління має підніматися на більш високий щабель розвитку освіти, духовної культури, соціальної активності. Процес цей складний, багатогранний і ставить перед виховною практикою нові теоретичні та практичні проблеми. До таких належить насамперед з'ясування сутності соціалізації особистості і місця адаптації в цьому процесі.

Отже, мета даної статті – на основі теоретичного аналізу суті цих двох процесів визначити місце адаптації в процесі соціалізації особистості.

Механізм і процес формування особистості розкривається на основі поняття "соціалізація". Воно вперше було описане в роботах американських психологів і соціологів А.Парка, Д.Долларда, Г.Тарда, Т.Парсонса, В.Уолтера тощо. Ця проблема давно привертає пильну увагу вчених. Практично всі наукові школи мають своє пояснення процесу соціалізації. Г.Тард вважав, що соціалізація являє собою лише акумулювання індивідом соціальних ролей, норм і цінностей того суспільства, до якого він належить, шляхом наслідування. Структурно-функціональний напрямок американської соціології (Т.Парсонс, Р. Мертон) процес соціалізації розкриває через поняття "адаптація" [3, с. 415].

Сутність соціалізації в гуманістичній соціології розкривається через процес самореалізації "Я-концепції", самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, що заважають її саморозвитку і самоствердженню. Тут суб'єкт розглядається як система, що саморозвивається, продукт самовиховання (Г.Оллпорт, А. Маслоу, К. Роджерс) [2, с. 152].

Інші закордонні теорії головними вважають різні складові особистості. Психоаналітичні теорії розглядають розвиток сфери потреб особистості. До них відносять теорії психо-соціального і психо-сексуального розвитку (З. Фрейд, Е. Еріксон). Проблема розумового розвитку була розроблена в когнітивній теорії Ж. Піаже. Л. Колберг розробив теорію морального розвитку [5, с. 218].

Вітчизняні вчені теж виявляли цікавість до даної проблеми. Л. Виготський визначив соціалізацію як перетворення інтерпсихічного в інтрапсихічне в ході спільної діяльності і спілкування. І. Кон – як засвоєння індивідом соціального досвіду, у ході якого створюється конкретна особистість. Б. Паригін вважає що соціалізація – входження в соціальне середовище, пристосування до нього, освоєння визначених ролей і

функцій, що слідом за своїми попередниками повторює кожен окремий індивід протягом всієї історії свого формування і розвитку [3, с. 417].

Соціально-педагогічний словник трактує соціалізацію як специфічний вид активності суб'єкта, "процес входження людини в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення особистості" [6, с. 237].

У сучасних дослідженнях ця проблема розглядалася у філософському, культурологічному та соціологічному аспектах такими науковцями, як С. Батенін, А. Ковальова, М. Лукашевич, В. Москаленко, Ю. Хайрулліна, у психологічному – Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Кон, С. Розум. До проблеми соціалізації як явища, притаманного педагогічному процесу, зверталися: А. Афонів, В. Андреевкова, Н. Заверико, Н. Голованова, А. Капська, Л. Коваль, І. Липський, Н. Лавриченко, Л. Міщик, А. Мудрик, М. Папуча, Р. Пріма, С. Савченко, С. Харченко, І. Трухін, І. Богданова, І. Зверева, І. Рогальська, Л. Штефан тощо. Спільним у поглядах науковців є те, що соціалізація розглядається у контексті взаємодії індивіда та суспільства, як засвоєння людиною системи знань, цінностей і норм соціуму, певної соціальної групи.

Узагальнення наукових підходів до визначення сутності соціалізації дозволяє зробити висновок про наявність певною мірою протилежних підходів, у межах яких цей феномен розглядається, по-перше, як пристосування до соціального середовища (Т. Парсонс, Р. Мертон, Б. Парігін), по-друге, як процес самоактуалізації особистості, самореалізації нею власних потенцій та творчих здібностей, як процес залучення до вищих загальнолюдських цінностей (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс).

Отже, сутнісний зміст соціалізації розкривається на перетині таких її процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація і визначається як двобічний процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, у систему соціальних зв'язків і відносин, а з іншого – процес активного відтворення особистістю системи соціальних зв'язків за рахунок її активної діяльності, включення в соціальне середовище [1, с. 267].

У змісті соціалізації як процесі становлення соціального "Я" виділяються дві дуже важливі фази: *соціальну адаптацію* та *соціальну інтеріоризацію* – процес формування внутрішньої структури людської психіки з допомогою засвоєння соціальних норм, цінностей та інших компонентів соціального середовища внаслідок соціальної діяльності, процес переведення елементів зовнішнього середовища у внутрішнє "Я".

Початковим етапом соціалізації є *адаптація*. Термін запозичений з біологічної науки з дещо видозміненим змістом. Він став означати пристосування людини до умов соціального середовища.

Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища [6, с. 7-8]. Під результатом соціалізації при цьому розуміється різний ступінь адаптованості особистості до різноманітних соціально-типових ситуацій, мікро- і макрогруп, членом яких є індивід. Соціологи частіше говорять про нормативну адаптацію, девіацію й патологічну адаптацію, а психологи про цілеспрямований конформізм (А.Маслоу), взаємну терпимість і акомодацию (Я.Щепанський), асиміляцію (Ж.Піаже). Але і в тому і в іншому випадку мова йде про різні рівні соціальної адаптації.

Соціалізація й адаптація – нерозривно зв'язані процеси. Без адаптації активно діючого суб'єкта до соціального середовища неможлива і його соціалізація: адаптуючись, суб'єкт соціалізується, у той же час успішність соціальної адаптації залежить від попередньої соціалізації.

Соціальна адаптація виконує функцію процесу соціалізації. Саме вона виступає у формі посередника між індивідом і соціальним середовищем. Вона сприяє їхньому взаємному узгодженню, розвитку, взаємному задоволенню. При цьому умовою, функцією, способом, формою і результатом соціальної адаптації є людська діяльність.

Отже, соціальна адаптація – це складова соціалізуючого процесу, яку необхідно розглядати в діалектичній єдності двох діяльностей: зовнішньої – матеріально-духовної, яка спрямована переважно на зміну умов зовнішнього середовища, та внутрішньої – суб'єктивно-психічної, спрямованої перш за все, на перетворення внутрішнього світу суб'єкта. Тому важливий компонент соціальної адаптації – це узгодженість оцінок, особистих можливостей і прагнень індивіда з цілями, цінностями соціального середовища. Загалом же під дією адаптації людина набуває рис соціальності, стає повноправним членом суспільства.

Учені виділяють дві форми соціалізації: адаптацію, або пасивне пристосування людини до середовища і її потреб, та інтеграцію, або активну взаємодію людини з середовищем, де за нею залишається право вибору і впливу на середовище. Трансформуючи, перетворюючи середовище під себе і свої потреби, індивід керується принципами необхідності і доцільності. Останні виступають в ролі детермінант процесів інтеграції особистості та суспільства [4, с. 22].

Постає закономірне питання: що породжує саму адаптацію як форму, механізм чи складову процесу соціалізації? Іншими словами, в чому полягає причина адаптації? У біології метою адаптації, яка зумовлює її протікання, вважається корисність всякого пристосування для виживання і розмноження істот. При цьому адаптивні зміни слідують за змінами умов і представляють собою прогресивні удосконалення.

Психологічний зміст адаптації або її корисність для суб'єкта, який соціалізується, може полягати в позбавленні його страхів, самотності або зменшення терміну соціального навчання, коли, спираючись на

суспільний чи груповий досвід, людина позбавляється необхідності спроб і помилок, відразу обираючи більш придатну програму поведінки. Можливо, що причиною адаптації є і її корисність для групи, яка зацікавлена в збереженні своєї чисельності, а також стабільності психологічної структури. Для цього група заохочує і підтримує такі форми поведінки людини, які не суперечать нормам і традиціям.

Оскільки соціальна адаптація особистості проходить в умовах соціальної взаємодії, то ступінь адаптованості суб'єкта до групи чи соціуму буде визначатися, з одного боку, властивостями соціального середовища, а з іншого – його власними якостями. До числа *соціальних факторів*, які визначають успішність адаптації, відносяться:

- однорідність та чисельність групи;
- значущість і компетентність її членів, їх соціальне положення;
- твердість вимог, що висуваються;
- характер діяльності її членів [7, с. 481].

До *особистісних* чи *суб'єктивних факторів* належать рівень тривожності, компетентності людини, її самооцінка, ступінь ідентифікації себе з групою чи іншою соціальною спільнотою, а також стать, вік і деякі типологічні особливості.

Соціалізуюча функція і функція соціального спадкування соціальної адаптації виявляється у процесі опредмечування і розпредмечування сутнісних сил людини. Оскільки культура – це опредмечена людина, сутністю соціальної адаптації і соціалізації стає розпредмечування духовного змісту предметів культури. Розпредмечуючи, людина здійснює свої адаптивні функції, завдяки чому й у той же час вона здійснює розвиваючу її соціалізацію. У той же час вона опредмечує свої сутнісні сили в продуктах своєї діяльності і цим самим здійснює розвиток своєї соціальної індивідуальності [4, с. 24].

Отже, соціалізація – це накопичення, прийняття соціального досвіду, а асоціальна адаптація – це ще і неприйняття, що з точки зору соціального наслідування може бути і прогресивним явищем. У цьому проявляється сторона соціальної адаптації. Без неї неможливе продовження, включення в культуру індивідуальності.

Процеси адаптації і соціалізації, а також їх результати, ступінь адаптованості й соціалізованості особистості відображаються у свідомості учасників соціальної взаємодії, породжуючи особливий клас феноменів соціальної взаємодії, який визначається терміном формуюче середовище. Формуюче середовище виступає в якості інтегрованого образу, який відображає параметри суб'єкта соціалізації, його соціальної активності, автономності і адаптованості, відповідності вимогам, очікуванням інших учасників взаємодії. Саме формуюче середовище регулює міру адаптивності-автономності особистості, яка соціалізується, підвищуючи ступінь соціальної активності.

Успішність і швидкість адаптації не однакою у різних людей. Соціальна адаптація не завжди корисна, а збереження своєї індивідуальності не завжди можливе й посилене індивіду. У цьому значенні прийнято говорити про міру соціальної адаптованості чи дезадаптованості індивіда, що вимагає адекватної соціально-педагогічної корекції. Це й становить інтерес для подальших наукових розвідок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учеб. для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 364 с.
2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
3. Мамаєв Д. Ю. Трансформація поняття „соціалізація” в історичному контексті / Д. Ю. Мамаєв // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 7. – С. 413 – 422.
4. Розум С. І. Психология социализации и социальной адаптации человека / С. И. Розум. – СПб. : Речь, 2006. – 365 с.
5. Социальная педагогика : монография / А. И. Арнольдов, В. Г. Бочарова, А. С. Вишняков и др. ; под ред. В. Г. Бочаровой ; РАО, Ин-т педагогики и соц. работы. – М. : Владос, 2004. – 366 с.
6. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 336 с.
7. Штефан Л. А. „Соціалізація”, „соціальне виховання” та „соціальна адаптація особистості” – провідні поняття соціально-педагогічної науки / Л. А. Штефан, А. В. Стаднік // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Вип. 24 – 25 : зб. наук. пр. : Укр. інж.-пед. акад. – Х., 2009. – С. 478 – 483.